

УДК 321/7:6

<http://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.167278>

**О. І. Романюк**

## **ДЕФЕКТНІ ДЕМОКРАТІЇ ТА КВАЗИДЕМОКРАТІЇ: ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗМЕЖУВАННЯ**

*Статтю присвячено проблемі концептуального розмежування дефектних демократій та квазідемократій. Аналізуються різні трактування цих понять. Основний висновок автора полягає в тому, що дефектні демократії відрізняються від квазідемократій ступенем відхилення від загальноприйнятих стандартів демократичного врядування. У дефектних демократіях відхилення стосуються окремих політичних інститутів, у квазідемократіях вони пронизують усю політичну систему.*

**Ключові слова:** демократія, демократичні стандарти, дефектні демократії, квазідемократії, автократії.

**А. И. Романюк**

## **ДЕФЕКТНЫЕ ДЕМОКРАТИИ И КВАЗИДЕМОКРАТИИ: ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РАЗГРАНИЧЕНИЯ**

*Статья посвящена проблеме концептуального разграничения дефектных демократий и квазидемократий. Анализируются разные трактовки этих понятий. Основной вывод автора заключается в том, что дефектные демократии отличаются от квазидемократий степенью отклонений от общепринятых стандартов демократического правления. В дефектных демократиях отклонения касаются отдельных политических институтов, в квазидемократиях они пронизывают всю политическую систему.*

**Ключевые слова:** демократия, демократические стандарты, дефектные демократии, квазидемократии, автократии.

**O. I. Romanyuk**

## **DEFECTIVE DEMOCRACY AND QUASIDEMOCRACY: THE PROBLEM OF CONCEPTUAL DIFFERENTIATION**

*The article is devoted to the conceptual distinction between defective democracies and quasidemocracies. The different interpretation of these concepts are analyzed. The basic conclusion of the author is the fact that defective democracies differ from the quasidemocracies degree of deviations from accepted standards of democratic governance. In the defective democracies the deviations concern certain political institutions, in quasidemocracy they cover the entire political system.*

**Keywords:** democracy, democratic standards, defective democracy, quasidemocracy, autocracies.

**Постановка проблеми.** Провідною тенденцією світового політичного розвитку сьогодні є демократизація політичних систем. На початок 2016 р. в світі нараховувалося 125 демократій, що становить 64 % від загального числа сучасних країн [16]. Домінування демократичного врядування та його привабливість спонукає автократії прикривати свою антидемократичну сутність демократичним фасадом. Роберт Дал наголошує: «... однією з найбільш вражаючих змін протягом цього століття стало дійсне зникнення відвертого заперечення законності участі народу в урядуванні. Лише декілька країн не надали своїм громадянам принаймні ритуального голосу та не провели принаймні номінальних виборів; навіть найжорстокіші диктатори зазвичай дозволяють громадянам брати участь в «урядуванні», позбавляючи їх при цьому права на публічне змагання» [10, р. 5]. Маскування автократіями своєї сутності демократичним фасадом спричинило розробку стандартів, за допомогою яких *квазідемократії* можна було б відрізнити від справжніх демократій. Філіпп Шміттер і Террі Карл зауважують, що дотримання цих стандартів контролюється низкою міжнародних організацій, ними користуються демократичні країни при розробці своєї зовнішньої політики [19, р. 75]. Проте більшість країн, що сьогодні тільки вступають на демократичний шлях не повною мірою відповідають цим стандартам, внаслідок чого в політичний лексикон було впроваджене поняття *дефектних демократій*. Одночасно виникла проблема відрізнення дефектних демократій від квазідемократій.

**Аналіз актуальних досліджень.** Розв'язання означеної проблеми ускладнюється тим, що в політичній науці й досі немає усталеного розуміння сутності ані квазідемократій, ані дефектних демократій. У наукових розвідках є дві тенденції співставлення цих понять: ототожнення та розмежування, що буде докладно проаналізовано далі.

**Мета статті** полягає в спробі концептуального осмислення відмінності дефектних демократій від квазідемократій.

**Основні трактування поняття квазідемократії.** Поняття квазідемократії (англ. *quasidemocracy*), або як синонім псевдодемократії (англ. *pseudodemocracy*), було впроваджене в політичний лексикон для відрізнення електоральних демократій (режимів, за яких урядова влада формується на ґрунті вільних та конкурентних виборів) від латентних автократій, що ідентифікують себе як специфічний різновид демократій. До таких належать комуністичні режими («пролетарські», «народні», «соціалістичні» демократії), яким були притаманні безальтернативні вибори, кишенькові парламенти та, багатьом, фасадна багатопартійність (за «керівної ролі» комуністичної партії), а також низка антикомуністичних диктаторських режимів (Ахмеда Сукарно в Індонезії, Чан Кайші на Тайвані), що проголосили себе «керованими демократіями» (англ. *guided democracies*).

Лавинний крах комуністичних режимів, що стався на зламі 1980/90-х рр., спричинивши зміну пріоритетів зовнішньої політики західних демократій із «відкидання комунізму» (англ. *Rollback*) на «просування демократії за кордоном» (англ. *Promoting democracy abroad*) [6, р. 6], зумовив «безпрецедентний демократичний прорив» [11, р. 26]. На мапі світу з'явилося багато режимів, які, хоч і задекларували громадянські свободи та політичні права, легалізували опозицію, впровадили альтернативні вибори, не відповідають прийнятим демократичним стандартам. Це спричинило появу в політичній науці нового трактування поняття квазі/псевдодемократій. Девід Коллієр і Стівен Левицькі визначають такі режими як субтип демократій «з прикметниками», що не дотягує до мінімального критерію демократії, або розширює визначення цього поняття. Втім за своєю сутністю вони вважають їх «недемократичними режимами» (англ. *nondemocratic regime*), внаслідок «відсутності атрибуту вільних виборів» [7, fig.4 on p. 19]. Подібним чином трактує псевдодемократії Ларрі Даймонд, який зауважує, що вони, по-перше, є «менше, ніж навіть мінімально демократичними»; по-друге, «мають легальні опозиційні партії та, можливо, багато інших конституційних рис електоральної демократії, але

не відповідають одній дуже важливій вимозі: достатньо чесного поля для усунення правлячої партії від влади» [11, р. 25].

**Концепт дефектних демократій.** Поняття дефектної демократії (нім. *Defekten Demokratie*, англ. *Defective democracy*) належить німецькому політологу Вольфгангу Меркелю [12]. Воно одержало поширення завдяки широко відомій статті, написаною Меркелем разом з Аврелем Круассаном, «Формальні інститути та неформальні правила в дефектних демократіях» (2000 р.), де автори визначили дефектні демократії як «системи врядування, що характеризуються наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте мають суттєві функціональні обмеження інститутів, що забезпечують політичну участь та захист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою» [15, р. 4 fff]. У подальшому цей термін набув різних інтерпретацій, серед яких можна вирізнити три тенденції:

Перша – ототожнювання дефектних і транзитивних демократій. Так, Максим Яковлев характеризує дефектні демократії як «*предемократії*», тобто «країни, в яких на етапі, що передує нинішньому, був недемократичний режим, а «повністю» демократичного режиму ці держави ще не досягли» [5, с. 44]. Проте Меркель не обмежує дефектні демократії транзитивними режимами. У статті «Вбудовані та дефектні демократії» (2004 р.) він наголошує: «Дефектні демократії не обов'язково є транзитивними режимами, які для відновлення системної рівноваги трансформуються на демократичні або авторитарні. Залежно від політичної влади, а також соціального, економічного та культурного контексту, вони можуть існувати триваліший період» [13, р. 48–49].

Друга – трактування дефектних демократій як різновиду авторитарних режимів. Вінфрід Шнайдер-Детерс вважає, що дефектні демократії – це «закамуфльовані під демократичні авторитарні системи» [4], а Дмитро Тихонов ототожнює дефектні демократії з псевдодемократіями

[3, с. 104–105]. Проте фундатори концепту в своїй типології сучасних політичних режимів відносять дефектну демократію не до авторитарних, а до демократичних режимів, вважаючи її недосконалим субтипом демократії [12, ab. 2 auf s. 12]. Саме бажання знайти більш-менш чітку межу між демократією та авторитаризмом і було метою розробки цього поняття. Головне, що відрізняє дефектні демократії від квазідемократичних форм авторитарних режимів – це наявність порівняно чесних, вільних, конкурентних виборів (хоча деякі групи населення або особи можуть з певних причин виключатися з них), на ґрунті яких відбувається формування урядової влади, та додержання нею (хоча з деякими винятками) базових політичних прав і громадянських свобод.

Третя – безмежне розширення поля дефектних демократій. Геннадій Гаврилюк, приміром, відносить до дефектних демократій усі різновиди «гібридних режимів»: «диктабланди», «демокрадури», «фасадні демократії», «фантомні демократії», «фальшиві демократії», «контрольовані демократії», «обмежені демократії», «часткові демократії», «формальні демократії» [1, с. 97]. У цьому випадку поняття дефектних демократій також поширюється й на квазідемократичні режими.

**Різновиди дефектних демократій.** У своїй статті Меркель й Круассан, беручи за головні критерії визначення дефектних демократій параметри *конституційно-правового* виміру, вирізнили три субтипи дефектних демократій: «ексклюзивну демократію» (нім. *Exclusive Demokratie*), «демократію з анклавом» (*Demokratie mit Enklaven*) та «неліберальну демократію» (*Illiberale Demokratie*) [12, р. 9–12]. Пізніше за рахунок виокремлення (з «неліберального» субтипу) делегативної демократії, концепт якої належить Гіллєрмо О'Доннеллу [17], Меркель збільшує їх кількість до чотирьох:

1. *Ексклюзивна демократія* (англ. *Exclusive democracy*), за якої гарантуються універсальні виборчі права та їх неухильне додержання, але один або декілька сегментів дорослих громадян з якихось причин (статі,

освіти, етнічного походження, релігії, осілості) виключаються з поля загального виборчого права;

2. *Доменна демократія (Domain democracy)* – певні структури («такі, як військові, партизани, міліція, підприємці, поміщики або багатонаціональні корпорації») одержують з рук демократично обраних представників політичні *домени* (непідконтрольні виборній владі простори, що існують як своєрідні *анклави* в полі демократії) та «право вето» на деякі рішення демократичних інститутів;

3. *Неліберальна демократія (Illiberal democracy)* – контроль за виконавчими та законодавчими інститутами обмежується слабкою судовою системою; конституційні норми не завжди впливають на урядові дії; окремі громадянські права знаходяться в підвішеному стані або поки не встановлені;

4. *Делегативна демократія (Delegative democracy)* – баланс сил зміщений на користь виконавчої влади на чолі з демократично обраним і, як правило, харизматичним президентом; контроль за нею з боку парламенту та судової системи обмежений [13, р. 49–50].

Чотиритипова схема була сприйнята іншими провідними дослідниками цього феномену, з тією різницею, що Круассан, як і раніше, визначає другий субтип як «анклавну демократію» (нім. *Enclavendemokratie*, англ. *Enclave democracy*), [8, р. 164-165; 9, р. 27–28;], а Ганс-Юрген Пугле – як «опікунську демократію» (англ. *Tutelary democracy*) [18, р. 12]. Проте, не дивлячись на термінологічні розбіжності, усі вони майже однаково характеризують його сутність.

Слід зауважити, що конкретні дефектні демократії мають окремі серйозні дефекти, а не увесь їх набір разом і в повному обсязі. Круассан і Тері наголошують: «...значні дефекти існують лише в частині режиму» [9, р. 25].

**Етимологічний аспект проблеми.** Латинський префікс квазі (*quasi*), як і грецький псевдо (*πσευδο*) мають однакове значення – «несправжній» [2, с. 345, 570]. Таким чином, самі дефініції «квазідемократія» та

«псевдодемократія» свідчать, що мова йде про несправжні демократії, тобто недемократії.

Складніша справа з дефініцією «дефектна демократія». Слово «дефект» (від лат. *defectus* – недолік) означає «вада», «хиба», «пошкодження» [2, с. 216]. Проте дефекти бувають двох типів: 1) такі, що унеможливають функціонування певної структури; 2) такі, що лише заважають її функціонуванню, зумовлюють погане функціонування. Неоднозначний, з точки зору функціональності, зміст поняття дефекту зумовлює різні трактування терміну «дефектна демократія» в політичній науці. Проте при використанні певних (особливо нових) понять пріоритет тлумачення має належати їх фундаторам. У даному випадку фундатори концепту дефектної демократії відносять цей різновид політичних режимів до демократичного типу, хоча й недосконалого (пошкодженого) його різновиду. Круассан і Тері зауважують: «...не можна говорити про дефектну демократію, коли дефекти є занадто великими, внаслідок чого здатні довести концепт демократії до абсурду» [9, р. 25–26].

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Квазідемократії та дефектні демократії є субтипами, що належать до різних основних типів сучасних політичних режимів. За своєю сутністю квазідемократії є автократичними режимами, що закамouflьовані в демократичну форму, тоді як дефектні демократії – це демократичні режими, що мають *окремі* більші чи менші недоліки. Головними критеріями відрізнення квазідемократій від дефектних демократій виступають кількість та, особливо, ступень відхилень від прийнятих стандартів демократичного врядування, що притаманні «вбудованим демократіям» (нім. *eingebettete Demokratie*, англ. *embedded democracy*)\* а квазідемократій їх значно більше й вони значно суттєвіші, ніж за дефектних демократій, внаслідок чого функціонування демократичного режиму унеможлиблюється.

---

\* Термін впроваджений у науковий обіг Меркелем для характеристики ліберально-конституційних демократій, в яких демократія є *вбудованою* в конституційно-правову систему) [див.: 13; 14].

Концептуальне розмежування квазідемократій та дефектних демократій має значення для розуміння перспектив політичного розвитку країн, що знаходяться на межі авторитаризму та демократії. У дефектних демократій є можливості розвитку в напрямку ліберальних демократій, тоді як у квазідемократій вони є або примарними, або значно менш імовірними. Хоча дефектні демократії скоріше притаманні періоду демократичного транзиту, проте вони можуть функціонувати більш тривалий час.

Не завжди «дефекти» демократичного врядування відіграють негативну роль у просуванні демократії. У Естонії і Латвії позбавлення мігрантів (мешканців, які переселилися туди за радянської окупації) громадянства (крім тих, що брали участь в національно-визвольних змаганнях), а отже й виборчих прав, сприяло швидкій консолідації політичних систем цих країн та проведенню конче необхідних для становлення ліберальної демократії політичних і економічних реформ. У Туреччині політичний домен армії та її право контролю за додержанням конституційних норм тривалий час сприяли руху країни в напрямі європейських цінностей і заважало приходу до влади ісламістських сил. Проте позитивна потенція дефектних демократій – це тема окремої наукової розвідки.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк Г. І. «Дефектні демократії» та пізнавальні можливості транзитологічної парадигми / Г. І. Гаврилюк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 825. Серія: Питання політології, вип. 25. — Харків, 2008. — С. 94—101.
2. Сучасний словник іншомовних слів / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. — Київ : Довіра, 2006. — 789 с.
3. Тихонов Д. Ю. Концепция дефектной демократии как объяснительная модель процессов политической модернизации стран Южного Кавказа / Д. Ю. Тихонов // Человек. Сообщество. Управление. — 2011 — № 4. — С. 103—108.
4. Шнайдер-Детерс В. Європейська функція України, або Як Україна може стати «загальноєвропейським чинником» / В. Шнайдер-Детерс // Дзеркало тижня. — 2011. — № 16 (28 квітня — 13 травня). — С. 5.



5. Яковлев М. Изоморфизация институтов постдемократий и дефектных демократий: попытка логического анализа / М. Яковлев // Магістеріум. Серія: Політичні студії. — Київ, 2008. — Вип. 31. — С. 39—45.
6. Carothers, T. The End of the Transitional Paradigm / T. Carothers // Journal of Democracy. — Vol. 13. — 2002. — No. 1. — P. 6—21.
7. Collier, D. Democracy «With Adjectives»: Conceptual Innovation in Comparative Research / D. Collier, St. Levitsky // Kellogg Institute, Working Paper # 230. — August 1996 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/230.pdf>
8. Croissant, A. From Transition to Defective Democracy. Mapping Asian Democratization / A. Croissant // Democratization. — Vol. 11. — 2004. — No. 5. — P. 156—178.
9. Croissant, A. Von defekten und anderen Demokratien / Aurel Croissant, Peter Thiery // WeltTrends. — Nr. 29. — 2000/2001. — Winter. — P. 9—32.
10. Dahl, R. A. Polyarchy. Participation and Opposition / R. A/ Dahl. — New Haven, L. : Yale University Press, 1971. — 257 p.
11. Diamond, L. Is the Third Wave Over? / L. Diamond // Journal of Democracy. — 1996. — Vol. 7. — No. 3. — P. 20—37.
12. Merkel W. Defekte Demokratien / W. Merkel // Demokratie in Ost und West : Fur Klaus von Beyme / Hrsg. von W. Merkel, A. Busch. — Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1999. — P. 361—381.
13. Merkel W. Embedded and Defective Democracies / W. Merkel // Democratization. — 2004. — Vol. 11. — No. 5. — P. 33—58.
14. Merkel, W. Die „eingebettete“ Demokratie – Ein analytisches Konzept / W. Merkel // WZB-Mitteilungen. — Heft 106. — 2004. — Dezember. — P. 7—10.
15. Merkel W. Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien / W. Merkel, A. Croissant // Politische Vierteljahresschrift. — 2000. — Bd. 41. — № 1. — P. 3—30.
16. Number and percentages of electoral democracies, FIW 1989-2016 (PDF) / Freedom House [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Electoral%20Democracy%20Numbers%2C%20FIW%201989-2016.pdf>
17. O'Donnell, G. Delegative Democracy / G. O'Donnell // Journal of Democracy. — 1994. — Vol. 5. — №. 1. — P. 55—69.
18. Puhle, H. J. Democratic Consolidation and “Defective Democracies / H. J. Puhle // Facultad de Derecho Universidad Autonoma de Madrid, Estudio/Working Paper 47/2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.uam.es/centros/derecho/cpolitica/papers.htm](http://www.uam.es/centros/derecho/cpolitica/papers.htm)
19. Schmitter Ph. C. What Democracy is...and is Not / Ph. C. Schmitter, T. L. Karl // Journal of Democracy. — 1991. — Vol. 2. — №. 3. — P. 75—88.

Стаття надійшла до редакції 6.10.2016